

Lietuvių istorinės dramos pradžia: lenkiškos ištakos ir lietuviškos korekcijos

Šarūnė Trinkūnaitė

Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius, Lietuva

Šio straipsnio objektas – lituanistinės lenkų romantizmo tematikos interpretacija XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje parašytose mėgėjiškose istorinėse lietuvių pjesėse. Dramaturginės lenkų romantizmo korekcijos analizuojamos sociokultūriniame bei psichologiniame ano laiko kontekste, taip pat kalbama apie istorinės dramos likimą mėgėjiškoje lietuvių scenoje.

Raktažodžiai: lietuvių tautinis sąjūdis, romantizmas, istorinė dramaturgija, heroizavimas, patetika, dramatiškumas, deromantizacija, primityvizmas, mėgėjiška drama, mėgėjiška scena

Paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais įsisiūbavęs lietuvių tautinis sąjūdis ryžtingai atsimetė nuo lenkiakalbės kultūros įtaigų ir savojo šviesulio – „Aušros“ – puslapiuose garsiai deklaravo pasipiktinimą visais tais, kurie „maloniai žiūri į Varšuvą kaip davatka į paveikslą Motinos Dievo“¹. Paradoksalu, tačiau atsispirti solidžios lenkiakalbės kultūrinės tradicijos traukai jis vis tik niekaip negalėjo. Ir į ano meto lietuvių kultūrinę apyvartą vis intensyviau įtraukiama lenkų, visų pirma lenkų romantizmo, literatūra tapo, literatūrologo Vytauto Kubiliaus žodžiais tariant, nepaprastai „reikšminga idėjine, moraline ir kultūrine lietuvių nacionalinio judėjimo atspara“². Tarytum jūdami lietuvių raštijos trūkumą bei mėgindami savotiškai ją kompensuoti, žymiausieji XIX a. pabaigos lietuvių šviesuoliai aistringai žavėdamiesi glaudėsi prie lenkų romantizmo autoriteto. Dar besimokydamas Marijampolės gimnazijoje būsimasis „Aušros“ iniciatorius Jonas Basanavičius galėjo mintinai deklamuoti Adomo Mickevičiaus „Konradą Valenrodą“ bei Ludwiko Kondratowicziaus (W. Syrokomla’os) „Margi“³, Juozui Tumui-Vaižgantui, jo paties žodžiais tariant, skaitant „garbinte garbinamą“ A. Mickevičių, „tiesiog dantį gėlė“⁴, Jozefo Ignacy Kraszewskio „Vitolio raudos“ reikšmę „Aušra“ egzaltuotai lygino su „Odisejos“, „Eneidos“ bei Šventojo Rašto reikšme⁵. Vienas kitam ant kulnų sparčiai lipo lenkų romantizmo tekstų vertimai lietuvių kalba: J. I. Kraszewskio poemos „Anafielas“ pirmoji dalis „Vitolio rauda“ (1881) bei jo apysaka „Kunigas“ (1887), L. Kondratowicziaus „Margis“ (1883–1884), A. Mickevičiaus „Konradas Valenrodas“ (1891), „Gražina“ (1893) bei trečiosios, istorinės-politinės, „Vėlinių“ dalies ištraukos (1899), Adamo Asnyko tragedija „Kęstutis“ (1897), ankstyvoji Juliuszo Slowackio drama „Mindaugis, Lietuvos karalius“ (1900) ir t. t.

XIX a. pabaigos lietuvių kultūros peizažą nutvieskęs lenkų romantizmo spindulys tebuvo blyškus savito, nepaprastai sudėtingo ir daugiabriaunio lenkų romantizmo pėdsakas. Pėdsakas, sumintas bemaž vien iš lituanistinės lenkiško romantizmo tematikos – iš Lietuvos praeities siužetų, lietuvių mitologijos motyvų bei papročių aprašų, įsiterpusių į XIX a. I pusės lenkų autorių tekstus. Ir vis tik lietuvių dėmesio akiratin patekusi ganėtina siura lenkų romantizmo dalis – ta jo „lituanistika“ – ano laiko lietuviams tapo ne tik puikia tautinio pasididžiavimo, bet ir savotiška profesionalios rašymo kultūros mokykla⁶. Mokykla, kurios pagalbos bene labiausiai reikėjo ugdant lietuvių dramaturgiją. Nesusikūrusi savos tradicijos ir būdama ne itin palanki pakankamai lyriškam lietuvių literatūros temperamentui, XIX a. pabaigoje atsiradusi lietuvių drama uoliai naudojosi gerokai temperamentingesnės bei aštresnės lenkų literatūros patarimais. Patarimais, kurių ypač prireikė pajutus solidžios lietuvių dramos būtinybę ir užsimojus paprastutėmis komedijėlėmis užkimštą lietuvių mėgėjų teatro repertuarą atšviežinti rimtesnėmis – istorinėmis – tragedijomis. Tos istorinės tragedijos, įsiveržusios į XX a. pradžioje iš įvairių Lietuvos provincijų į Vilnių „atitekėjusio“ mėgėjų teatro sceną, bene iškalbingiausiai liudijo tuometės lietuvių literatūros priklausomybę nuo lituanistinės lenkų romantizmo tematikos. Išties istorinės dramos besiėmusiems neįgudusiems lietuvių literatams mėgėjams – dar „Aušros“ laiku slapčia nuo „litvomaniskas“ pažiūras pašiepiančių kaimynų dramas rašyti pradėjusiam žemaičių bajorui teisininkui Aleksandrui Fromui-Gužučiui, matematikui Marcelinui Šikšniui-Šiaulėniškiui, gydytojui Vincui Pietariui, įvairių administracinį darbą dirbusiam entuziastingam teatralui Gabrieliui Landsbergiui-Žemkalniui, diplomuotam elektrikui ir žymiam

XX a. pradžios visuomenininkui bei mėgėjų teatro dalyviui Kaziu Puidai ir kitiems – lenkų literatūros „lituanistika“ tapo pagrindiniu temų, siužetų, motyvų ir herojų šaltiniu.

Lenkų romantizmo paveikta lietuvių istorinė dramaturgija daugiausia atsigrėžė į pagoniškos, su kryžiuočiais herojiškai kovojančios Lietuvos senovę, apgyvendintą žilabarzdžių krivių, skaisčių vaidilučių, nedorų kryžiuočių bei drąšių lietuvių. Lituanistinę lenkų romantikų tematiką formavusi Lietuvos senovės topika – J. I. Kraszewskio į „Vitolio raudą“ sudėtos įvairios Lietuvos senovės legendos, A. Mickevičiaus poemose sukurtas tėvynei herojiškai pasiaukojančios moters paveikslas, jo „Konrade Valenrode“ nuskambėjęs kryžiuočių nelaisvėn pasidavusio ir vėliau kryžiuočiams žiauriai keršijančio lietuvio motyvas, J. I. Kraszewskio „Kunige“ bei L. Kondratowicziaus „Margyje“ eksplikuotas lietuvių susideginimu pasibai-giantis pilies gynimo siužetas ir t. t. – giliai suleido šaknis į lietuvių istorinės dramos vaizdiniją. Akivaizdu – stipri priklausomybė nuo lituanistinių romanti-nės lenkų literatūros temų repertuaro gerokai apri-bojo lietuvių istorinės dramos akiratį, tarytum nelei-dama jai apimti platesnio, įvairesnio bei šviežesnio istorijos ploto ir išbraukdama iš jo „aktualiąją“ isto-riją – įtemptų lietuvių-rusų ar lietuvių-lenkų santykių refleksijos galimybę. Tačiau, kita vertus, ji, toji pri-klausomybė, anuomet daugeliu atvejų buvo nepapras-tai vaisinga. Nes, regis, būtent ji padėjo pasiekti bent kiek aukštesnį meninį rezultatą. Štai A. Fromo-Gu-žučio „Baisioji gadynė“ (išleista 1895 m.), lenkų ro-mantikų „nenučiupinėta“ 1863-ųjų sukilimo pralai-mėjimo tema, pamėginusi tarytum išsilaužti iš lenkų romantizmo įtakos zonos, vaizdžiai liudijo lietuvių dramaturgijos negebėjimą savarankiškai sukurti įtiki-namą dramos istoriją. Pasišovęs, kaip byloja pjesės pavadinimas, atskleisti XIX a. pabaigos gadynės bai-sumą, A. Fromas-Gužutis paprasčiausiai nemokėjo jo parodyti. Sukilimo slopinti atvykę lietuvių priešai mas-koliai „Baisiojoje gadynėje“ tiesiog išėjo pernelįg kil-nūs, mandagūs, geraširdžiai ir niekuo nesiskiriantys nuo lietuvių, kad personažų santykiai susidėliotų į bent kiek įtaigesnį dramos konfliktą, o, ko gero, pa-grindiniu „baisumo“ atstovu čia turėjęs būti rusų ka-pitonas Davidovas, A. Fromo-Gužučio valia neatsi-spyręs Elenos Rimšaitės prašymams bei maloniai su-tikęs paleisti suimtą jos mylimąjį sukilėlį Povilą Gval-dą, pademonstravo akivaizdų autoriaus nepasiruoši-mą plėtoti dramai žūtibūtinai reikalingus antagonistini-ųjų jėgų susidūrimus. Tuo tarpu M. Šikšnio-Šiaulė-niškio „Pilėnų kunigaikštis“ (1905), bemaž visiškai ne-sistengęs nutolti nuo J. I. Kraszewskio „Kunigo“ siu-žeto peripetijų ir kurtas kaip savotiška eiliuota dra-minė šio romano inscenizacija, tapo vienu stipriausių bei sėkmingiausių mėgėjiškos XX a. pradžios lietu-vių dramos pavyzdžių.

Kita vertus, netgi pačiais akivaizdžiausiais sekimo lenkų literatūra atvejais toji lenkų „lituanistika“ į lie-

tuvių istorinę dramaturgiją atitekėjo anaipol ne me-chaniškai. Istorinė drama radosi ne tik naudodamasi dosniais lenkų „lituanistikos“ pasiūlymais, bet ir su-vokdama ją kaip problemišką, neišvengiamai reika-lingą lietuviškos redakcijos. Kitaip sakant, lietuvių is-torinė dramaturgija formavosi iš dramatiško, sudė-tingo lietuvių ir lenkų literatūrų kontakto beatodai-riškai žavintis bei perimant daugelį jos leitmotyvų, bet ir polemizuojant su jais, koreguojant, perrašant juos pagal savą, tautinio lietuvių sąjūdžio metų su-formuotą, nemarios tautos garbės ideologiją. Pagal ideologiją, kuriai, žinoma, netiko lenkų literatūros pa-viešinta ne visai pozityvi lietuvio, Lietuvos bei jos istorijos suvoktis. Dar daugiau, lenkų romantizme įsi-šaknijusi Lietuvos kaip nostalgiškos praeities sampra-ta, bene tiksliausiai išsakyta A. Mickevičiaus „Konra-do Valenrodo“ pratarinėje, Lietuvą apibūdinusioje kaip „įdomų pavyzdį tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko, kaip upelis po gausaus potvynio nuslūgsta“⁷, gerokai pykdė anuometę lietuvių audito-riją. „Mums Mickevičius su savo neteisinga pranašys-te apie greitą mūsų tautos „finis“ [...] yra svetimas genijus ir abejingas ir neužsitarnavo, kad juo labai domėtumėmės“, – anuomet pasirodžiusios brošiūrė-lės „Kas buvo Mickiewiczus?“ parašėse atsirado be-rodas Vinco Kudirkos ranka užrašyta piktoka pasta-ba⁸. Gi lietuvių istorinė dramaturgija, ryžtingai pasi-šovusi ištirpdyti minėtą nostalgiją šlovingai Lietuvos praeičiai, kurią, pasak lenkų poeto, tik „augyvės/ Namie vaikams dainuos saviemus“⁹, Lietuvos praeitį re-gėjo džiugios ateities perspektyvoje ir kiekviename savo puslapyje liepsningai tvirtino, kad Lietuva „jau turi savo apgynėjus narsius,/ Kurie niekam neduos jos skriaust ir plėšt“, kaip rašė M. Šikšnys-Šiaulėniš-kis savo „Pilėnų kunigaikštyste“¹⁰.

Po tuo garsiai išsakomu istorinės dramos siekiu įtikinti Lietuvai džiugią ateitį nupelnysiančių „apgy-nėjų“ narsybe tarytum slypėjo ir jos troškimas įrody-ti visokeriopą tų „apgynėjų“ kultūringumą. Išties lie-tuvių istorinė dramaturgija mėgino ryžtingai permąs-tyti lenkų literatūroje sukurtą egzotiško, tamsiomis, klampiomis bei dramatiškais aistromis putojančio, nuo civilizuoto europiečio toli atsilikusio lietuvio įvaiz-dį, bene raiškiausiai nusakytą J. Slowackio „Mindau-gio, Lietuvos karaliaus“ protagonisto paveikslu. Sa-votiškai polemizuodama su tokio žiauraus ir laukinio Lietuvos karaliaus interpretacija, lietuvių istorinė dra-ma į savo areną vieną po kito vedė kultūringus, ap-sišvietusius, kilnius, mandagius ir europiniu Lietuvos įvaizdžiu suinteresuotus lietuvius: A. Fromo-Gužučio „Gedimino sapno“ (išleista 1910 m.) Gediminą, be-sirūpinusį Lietuvą „pastatyti garbingoje vietoje tarp kitų Europos tautų“¹¹, ar „Vaidilutės, arba Žemaičių krikšto“ (išleista 1910 m.) veikėjus, pamiršusius len-kų romantikų susižavėjimą senąja lietuvių religija ir visai neskausmingai išsižadėjusius pagoniškojo tikėji-mo, nes „mažne visa Europa priėmė krikščionybę, tai ir Lietuva turi tai padaryti“¹². Šiek tiek vėliau

parašyti istorinės dramos herojai – M. Šikšnio-Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikščio“ Šventas, kuris, atsivertęs į lietuvių, iš „išgamos“ staiga tapo doras, kilnus bei sąžiningas žmogus, A. Mickevičiaus „Živilė“ parafrazuojančios Vinco Nagornoskio-Nagurinausko „Živilės, Karijoto dukters“ (1905) gražioji Živilė, kuri, gindama taurią savo meilę Porajui, ryžtingai atmetė dosnius svetimtaučių pasiūlymus, nes, jos pačios žodžiais tariant, gi „nesuteršiu tėviškąją vardą / Ir savo dorą nepanieksiu / Dėl valandėlės moteriškos laimės“¹³, ar K. Puidos „Mirgos“ (1909) protagonistė, išvadavusi Vytautą iš kalėjimo ir drąsiai „nešusi savo gyvybę dievams aukon už Lietuvos ateitį“¹⁴, – galutinai įtvirtino moraliai skausmingas, kilniasielio, tėvynei aistringai pasiaukojusio ir lenkų romantizmo epitetų tarytum nebeatmenančio lietuvių įvaizdį. Bene į atviriausią ir aštriausią polemiką dėl laukinio lietuvių įvaizduosenos stoji V. Pietaris su savo pjesė „Kovos ties Žalgiriais“ (1906), įkvėptas susižavėjimo ir kartu pasipiktinimo Henryko Senkiewicziaus romanu „Kryžiuočiai“. Jis ne tik laukinius H. Senkiewicziaus lietuvius pavaizdavo narsiais Žalgirio mūšio herojais bei didvyriškos pergalės lėmėjais, bet ir savotiškai atsikeršijo lietuvius laukiniais įsivaizduojantiems lenkams paversdamas juos juokingomis, bukomis karikatūromis. „Mes visi kytri politikai, / Me! Me! Mes!“ – „ant greitosios sustatyta“ lenkų poeto giesmę traukė su savo šventais abrodėliais žaidžiantį Jogailą apstoję „Kovos ties Žalgiriais“ lenkai, o finale iškilmingai pasirodęs Vytautas, nugalėjęs kryžiuočius, demaskavo tuos „kytruosius lenkų politikus“ ir atskleidė visišką jų bejėgystę¹⁵. Tačiau amžininkų abejingumas, lydėjęs šią pakankamai įdomiai sumanytą V. Pietario pjesę, tarytum liudijo anuometės lietuvių visuomenės nenorą į savos istorijos refleksijos erdvę įsileisti pašaipą, ironiją bei juoką.

Išties lietuvių istorinė dramaturgija nenorėjo būti ironiška bei pašaipi. Daug labiau ji norėjo būti mandagi ir tolerantiška. Iš vaizduojamų lietuvių priešų šaipytis ji nenorėjo, regis, todėl, kad įnirtingai stengėsi iš jų lūpų ištraukti kuo daugiau pagyros žodžių. Ir savo istorijų atomazgas daugeliu atvejų siejo su svetimtaučių beriamais komplimentais didvyriškiems lietuviams. Lietuvių priešams kryžiokam Lietuva čia nebeatrodė „miškų apsupta, / Nuo svieto užsiden-gus“ ir bežaujanti laukinėse puotose, kur „viens riksmas, triukšmas, kuo bjauriausi žodžiai“, kaip kad ją apibūdino vokiečių riteris Heidenrichas J. Słowackio „Mindauge, Lietuvos karaliuje“¹⁶. Čia jie nuolat stebėjosi lietuvių narsa, ryžtu, pasiaukojimu vardan tėvynės ir kalbėjo, A. Fromo-Gužučio pjesės „Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.“ (išleista 1906 m.) veikėjo vokiečių grafo Spanheimo žodžiais tariant, apie „virš-žmogišką drąsą“ bei „lietuvišką tautą gaivinančią stiprybę“¹⁷. Ir jei J. I. Kraszewskio „Kuniga“ užbaigė ganėtinai ironiški senio Zigfrido žodžiai apie „keptą pagonių mėsą, žadinančią apetitą“¹⁸, tai „Kunigu“ stropiai sekusio M. Šikšnio-Šiaulėniškio „Pilėnų ku-

nigaikščio“ pabaigoje Prancūzijos princas Nemuras, regėdamas išsizudančius pilėniečius, tapo ištikimu Lietuvos mylėtoju ir pažadėjo garsinti Lietuvos vardą visoje Europoje: „Visiems aišku, kad teip padaryti gali ne laukiniai ir netgi ne paprasti žmonės, bet tiktai didvyriai, karštai mylintieji savo tėvynę, verti aukščiausios garbės! [...] aš einu sau namo ir po tam, ką mačiau, visur šauksiu: Garbė Lietuvos didvyriams!“¹⁹.

Į kilmingų svetimtaučių lūpas lietuvių dramos autorių vėl ir vėl spraudžiami susižavėjimo, nuostabos bei pagarbos šūksniai tarytum įkūnijo anuomet dar tokią nerealią lietuvių svajonę tapti visaverte, lygiaverte Europos tauta – svajonę pagaliau „pasaulį nustebinti“, kaip kad XX a. pradžios Vilniaus gatvėse sutiktiems savo bičiuliams džiaugsmingai sakydavo Juozas Tumas-Vaižgantas²⁰. Tačiau akivaizdu – būtent ši istorinėje ano laiko dramoje įsikūnijusi svajonė buvo tai, kas visai trukdė jai išsiplešti iš naivios primityvės gnaužtų ir neleido „pasaulio nustebinti“. Vieną po kito rikiuodama Europą pribloškiančius herojus lietuvių istorinė drama neišvengiamai įgijo ganėtinai primityvaus – vienspalvio, nesudėtingo – dramatinio charakterį, paremtą beatodairiškais lietuvių herojystės paraiškoms. Vietoj kaitraus vidinio lenkų romantinės dramos herojų dramatinio, vietoj to, gražiais lenkų teatro istoriko Zbigniewo Raszewskio žodžiais tariant, tiesiog regimo, apčiuopiamo jų tragizmo²¹, iškalbėto A. Mickevičiaus „Vėlinių“ Gustavą alinančiu kentėjimu, neurotišką J. Słowackio „Kordiano“ protagonistą draskančia tautos vado našta, savižudiška viskuo nusivylusio Zygmunto Krasinskio „Nedieviškosios komedijos“ Henricho aistra ir pan., lietuvių istorinė dramaturgija kūrė herojiškas dramatiškų išgyvenimų nekamuojamų karžygių pozas. Galima, ko gero, pasakyti ir taip: perimdama lituanistinę lenkų romantizmo tematiką, lietuvių istorinė dramaturgija tarytum deromantizavo pačią vaizduosenos manierą. Supozityvino ją. Išbraukė iš jos tvilkančios vidinės kančios ir alinančios abejonės būsenas – visa tai, kas sudarė romantinės lenkų dramos šerdį. Savotiškai oponuodama lenkų romantikų sukurtam savos tautos kankinystės mitui, lietuvių istorinė drama kūrė beatodairiškos savo tautos herojystės legendą. Legendą, kuri naujoviškai ir nepaprastai įdomiai istoriją naudojusi anuometės kaimyninių šalių dramaturgijos kontekste – patriotinį tautos ryžtą ironiškai interpretavusi Stanislawo Wyspianskio kūrybos ar herojišką tautos išsivadavimo kelią sudėtingais simboliais bei alegoriniais įvaizdžiais apipynusi latvio Janio Rainio literatūros – atrodė labai naivi ir anachroniška.

Tačiau tas pjesėje po pjesės pasikartojantis hiperbolizuotas lietuvių heroizmas buvo, ko gero, ne tik dramaturginės mėgėjų pasekmė. Jis buvo ir tai, ko anuomet nepaprastai reikėjo. Ne itin svetingame, svetimtaučių gausiai apgyventame Vilniuje XX a. pradžioje pradėjusiai burtis lietuvių bendruomenei, vis

pašiepiamai sąmojingų „Kurier Wilenski“ („Vilniaus kurjeris“) publicistų ir jautriai jutusiai, pasak „Vilniaus žinių“, kaip „labai maža čia tėra lietuvių“ ir kaip „būtinai čion reikia lietuviškas gaivalas įnešti“²², tikriausiai žūtūbūtinai reikėjo guodžiančios ir dvasią stiprinančios praeities šlovės terapijos. Tuo tarpu nuo teatro scenos aidinti nenugalima senosios Lietuvos karžygių didvyrstė turbūt turėjo veikti kaip tuometinio lietuvių nevisavertiškumo jausenas raminantis balzamas. Ir kartu, anot „Vilties“, kaip didinga „lietuvių misija svetimtaučių bei nutautėlių tarpe“²³. Misija, kurios lietuvių visuomenė neišvengiamai turėjo imtis, norėdama pritapti ir pasijusti sava multikultūriniam – lenkų, žydų, baltarusių bei kitų bendruomenių apgyventame – ir po sociopolitinių 1904–1905 m. permainų vis žvaliau galvą keliančiame Vilniuje. Vilniuje, kuriame teatrinį lietuvių gyvenimą organizuoti apsiėmusios kultūrinės draugijos – „Vilniaus lietuvių šelpimosi draugovė“ (1904), „Vilniaus kanklės“ (1905), „Rūta“ (1908) – atsidūrė ypač stiprios kultūrinės konkurencijos erdvėje. Rusakalbis Vilniaus miesto teatras vieną po kito rodė pačias naujausias to laiko rusų bei Vakarų Europos pjeses, o dažnai gastroliuojančios lenkų teatro trupės pažindino su didžiųjų lenkų romantikų bei tuometinių postromantikų dramaturgija. Čionai persikėlusio lietuvių mėgėjų teatro naujiena tapusi istorinė drama, tarytum suvokdama, jog iš Antono Čechovo, Maksimo Gorkio, Gerhardto Hauptmanno pjesių formuojamam rusų scenos repertuarui ar J. Słowackio „Lilią Venedą“, A. Mickevičiaus „Vėlines“, S. Wyspianskiego „Vestuves“ rodančiam, 1906 m. Vilniuje reguliariai veikti pradėjusiam aktorės Nunos Młodziejowskos teatrui nepajėgs mesti meninio iššūkio, iš visų jėgų sviedė kitokį – herojiškos patetikos – kozirį.

Istorinei dramai pasiryžusios mėgėjiškos lietuvių teatro trupės iš karto persiėmė Lietuvos galybės viltimi, kad didžius istorijos herojus iškėlusio lietuvių scena, kaip kalbėjo 1906-aisiais su „Vilniaus kanklėmis“ „Pilėnų kunigaikštį“ ruošdamas G. Landsbergis-Žemkalnis, pagaliau taps „Lietuvos dailės žinyčia“, atidengs „platesniam pasaulio horizontui lietuvių dailės vertę“ ir parodys „svetimtaučiams, kad tie sermėgiuoti žmonės duoda Tėvynei vyrus, kurie moka ne tik tai apsieiti be savo ponų protekcijos, bet moka ir priversti svetimtaučius savo tautą gerbti ir pažinti“²⁴. Tačiau jau patys pirmieji istoriniai spektakliai privertė pripažinti šių iliuzijų naivumą ir vaizdžiai įrodė, kad lietuvių istorinės dramos azartiškai kurtas senosios Lietuvos galybės projektas nepasiteisino, nepasitvirtino, neišsipildė. Tiesą sakant, ir negalėjo išsipildyti, nes mėgėjiška ano laiko lietuvių scena, turėjusi dramaturgijoje išlaipsintai karžygių Lietuvai suteikti galutinį sceninį pavidalą, tiesiog nebuvo išsiugdžiusi jėgų, reikalingų tokiam, regis, pakankamai primityviam sumanymui įgyvendinti. Artistai mėgėjai, vaidinę kaip kuris išmano,– vieni, anot Antano Smetonos, „kažkokiu nužemintai verksmingu, ubagišku balsu“ at-

bumbėję savo patriotinį tekstą ir stovėję scenoje „nenumanydami, ką veikti“ toliau²⁵, kiti, pasak Vydūno, „rankomis ir kojomis besiblaškę, bėginėję, trypinėję lyg pašėlę“²⁶ – žinoma, niekaip nesugebėjo perteikti didingos Lietuvos senovės įspūdžio.

Stokodama pačių elementariausių teatro pagrindų mėgėjiška ano laiko scena šurkščiai sukompromitavo Lietuvos didybės paveikslą. Pati to nenorėdama ji savotiškai deheroizavo dramaturgų papasakotą herojišką Lietuvos istoriją ir karžygių Lietuvą pavertė grubia savo pačios karikatūra. Tačiau, kita vertus, šie negrabūs ir visą patriotinį įkarštį tarytum išgarinę mėgėjiški istoriniai XX a. pradžios lietuvių vaidinimai tam tikra prasme buvo labai naudingi. Ko gero, jie įtikino lietuvių dramaturgiją herojiškai patetiško stiliaus bergždyste ir paakino ieškoti naujoviškesnio, sudėtingesnio požiūrio į istoriją. Požiūrio, kurį Lietuvoje paskleidė pirmiausia modernios kultūrinės Krokuvos atmosferos subrandintas ekscentriškasis Juozapas Albinas Herbačiauskas, jau 1908 m. pasirodžiusiam savo „Erškėčių vainike“ prakalbęs apie tai, kad jokiū būdu „negana dar būti jausmingu „patrijotu“ – tėvynės bekritišku mylėtoju“²⁷. Tačiau lietuvių istorinė dramaturgija, J. A. Herbačiausko misterijoje „Lietuvos griuvėsių himnas“ (1907), L. Giros „Svečiuose“ (1910), „Keršte“ (1910) bei „Beauštančioje aušrelėje“ (1913), kiek vėliau ir K. Puidos „Rytų svetyje“ (1918) tarytum pamėginusi atsiplėšti nuo „jausmingojo patriotizmo“, su iškovota Nepriklausomybe vėl sugrįžo į panegirinę lietuviybės epitetiką. O tai, kad kiekviena lietuvių istorinės dramos pastanga iškalbėti bent kiek kontraversiškesnį bei provokatyvesnį požiūrį į lietuviybę turėjo kone jėga skintis sau kelią, tai, kad V. Krėvės „Skirgaila“ ar Balio Sruogos „Milžino paunksmė“ turėjo „atlaikyti“ didžiulį visuomenės pasipriešinimą, vaizdžiai paliudijo, kaip giliai į lietuvišką mentalitetą buvo nusėdusi tautinio sąjūdžio laiko suformuota šlovingos istorijos ir šlovingo, nepakaltinamo, nekritikuotino lietuvių suvoktis.

Gauta 2005 12 05

Nuorodos

- 1 Vėversis, Ar pritinka mūsų bajorams būti lenkais, *Auszra*, 1883, Nr. 8, 9, 10, p. 235.
- 2 V. Kubilius, *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*, Vilnius, 1983, p. 54.
- 3 Žr. A. Nezabitauskis. *Basanavičius*, Vilnius, 2001, p. 69.
- 4 Doc. p. e. Juozo Tumo lietuvių literatūros paskaitos: draudžiamasis laikotarpis, „Apžvalgos“ grupė, Jonas Mačiulis-Maironis, Kaunas–Marijampolė, 1924, p. 238.
- 5 Žr. M., Mūsų knygos. Witolorauda, *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 18.
- 6 Beje, lenkų romantizmo įtaiga anuomet buvo tokia stipri, kad lituanistinė jo tematika įkaitino ne tik lietuvių, bet ir latvių literatūrą. Latviai, anot XIX a. pabaigos publicisto Ačio Kronvaldo, negalintys „pasigirti šlovin-

gais istorijos žygiais, garsia valstybe, didžiuotis numetę kitų tautų jungą“, bet tautinio sąjūdžio metų įkvėpti „šlovingų istorijos žygių“ paieškoms, neretai naudojosi Lietuvos istorijos medžiaga, kuri juos pasiekdavusi daugiausia per lenkų romantizmą. „Kai girdžiu minint Lietuvą,/ Minint lietuvių karžygius,/ Tuomet atgyja man latvio širdis,/ Tuomet dainuoju tautiečiams“, – eiliavo „jaunalatvių“ poetas Fricis Brivzemniekas. Lenkų romantikų vertėjas bei jų kūrybos tyrinėtojas Eduardas Moricas Zilberis (Sudrabu Edžus), remdamasis Adomo Mickevičiaus, Juliuszo Słowackio, Ludwiko Kondratowicziaus veikalais, parašė eilę poemų iš Lietuvos istorijos – „Gedimino sapną“ (1884), „Kęstučio grobį“ (1885), „Vytautą“ (1888), „Konradą Valenrodą“ (1899), „Margerį“ (1900) (Žr. K. Nastopka, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*, Vilnius, 1971, p. 70–75). Per lenkų romantikų tekstus Lietuvos istorijos herojai „atitekėjo“ ir į didžiausio ano laiko Latvijos kūrėjo Janio Rainio dramaturgiją – jo „Indulyje ir Arijoje“ (1911) veikiantis karalius Mintautas, primityvios, neapvaldytos, laukinės galios valdovas, buvo akivaizdžiai susijęs su J. Słowackio „Mindaugio, Lietuvos karaliaus“ protagonisto interpretacija.

- ⁷ A. Mickevičius, *Konradas Valenrodas*, Vilnius, 1988, p. 12.
⁸ Žr. V. Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, Vilnius, 1962, t. 8, p. 564.
⁹ A. Mickevičius, ten pat, p. 133.
¹⁰ *Pilėnų kunigaikštis* (siužetas pagal Kraševskio apysaką „Kunigas“), parašė M. Šiaulėniškis, Ryga, 1905, p. 90.
¹¹ *Gedimino sapnas*, parašė A. Fromas (Gužutis), Ryga, 1910, p. 29.
¹² *Vaidilutė, arba Žemaičių krikštus*, parašė A. Fromas (Gužutis), Ryga, 1910, p. 17.
¹³ *Živilė, duktė Karijoto. Istoriška tragedija*, parašė V. Nagornoskis, Plymouth, Pa, 1905, p. 42.
¹⁴ K. Puida, *Raštų rinkinys*, Brooklyn, N. Y., 1912, t. 4, p. 71.
¹⁵ Dr. V. Pietaris (Savasis), *Kova ties Žalgiriais*, Shenandoah, 1906, p. 24.
¹⁶ *Mindaugis Lietuvos karalius*, lenkiškai parašė Julius Słowacki, lietuviškai vertė Vincas Kapsas, Chicago, 1900, p. 18, 40.
¹⁷ *Icgriovimas Kauno pilies 1362 m.*, parašė Aleksandras Fromas (Gužutis), Plymouth, 1906, p. 85.
¹⁸ Jozefas Ignacas Kraševskis, *Kunigas*, Vilnius, 1958, p. 285.
¹⁹ *Pilėnų kunigaikštis* (siužetas pagal Kraševskio apysaką)..., p. 91.
²⁰ J. Lindė Dobilas, *Vaižgantas ir tautos dvasia*, J. Lindė Dobilas, *Į slėpingąjį dvasios pasaulį*, Vilnius, 1996, p. 131.
²¹ Žr. Z. Raszewski, *Krotka historia teatru polskiego*, Warszawa, 1977, p. 102.

- ²² Ž., Duona saviems, *Vilniaus žinios*, 1904 m. gruodžio 30 d., Nr. 18, p. 1.
²³ „Mindaugis“ Vilniaus teatre, *Viltis*, 1908 m. balandžio 30 d. (gegužės 13 d.), Nr. 49(84), p. 4.
²⁴ Žemkalnis, Teatro reikaluose, *Vilniaus žinios*, 1906 m. kovo 23 d. (balandžio 5 d.), Nr. 62(380), p. 2.
²⁵ A. Smetona, Scenos reikalai, *Viltis*, 1910 m. birželio 16 (29 d.), Nr. 68(403), p. 1.
²⁶ Vidūnas, Jubiliejus – teatras – kultūra, *Lietuvos žinios*, 1909 m. lapkričio 14 (27) d., Nr. 47, p. 3.
²⁷ Jaunutis Vienuolis (Juozapas Gerbačiauskis), *Erškėčių vainikas*, Krokva, 1908, p. 30.

Šarūnė Trinkūnaitė

THE BEGINNINGS OF LITHUANIAN HISTORIC DRAMA: POLISH ORIGINS AND LITHUANIAN MODIFICATIONS

S u m m a r y

In many cases, Lithuanian historical dramaturgy in the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries absorbed Polish romanticism's Lituanistic thematics and modified it according to the ideology of endless national pride, which was formed during the years of the uprising. The dramaturgy adapted and completely changed the not-so-positive perception of the Lithuanian, Lithuania, and its history, which was found in Polish literature. Instead of viewing Lithuania as a nostalgic, memorable concept, as suggested by Polish romantics, it adapted the pathetic persuasions regarding Lithuania's joyful future. The image of the Lithuanian suffering from dramatic desires and far from becoming a civilized European was replaced by a brave, noble, and civilized knight impressing Europe with its physical and spiritual powers. In this way Lithuanian historic drama quasi embodied the Lithuanian society's unreal dream of that time, which was to become a full-fledged European nation. Yet it inevitably gained a rather primitive, plain, dramatization character, based on reckless requisitions of Lithuanian heroism and not possessing any complex inner experiences. On the other hand, this historic drama, pinned with poses of ancient heroic knights, became a therapeutic means to calm the feelings of inadequacy and strengthen the spirit in the Lithuanian community, which began to form in the not very hospitable Vilnius in the beginning of the 20th century and was constantly abused by foreigners. Yet this project of a heroic Lithuania, created in the historic drama, did not prove effective. The Lithuanian amateur stage of the past did not possess enough creative potential to implement this seemingly primitive idea, and so it simply profaned, caricatured, and made a circus out of the glorious and valiant image of Lithuania by diligently composed playwrights.